

elmúlt évek diákmozgalmainak tanulságait summázza. Marosán szembeszáll azzal az elmélettel, hogy a munkásság elveszítette volna forradalmi lendületét, és a forradalmi szellem hordozójává a diákság vált. Helyesen arra a konklúzióra jut, hogy baloldali tömegmozgalom „munkások nélkül vagy esetleg ellenük — politikai, intellektuális képtelenség, mi több, történelmi baklövés“.

Ezeknek az éveknek a tapasztalatai is bizonyítják, hogy forradalmi változásokat csak a munkásosztály részvételével, vezetésével lehet elérni. A győzelem záloga azonban az egység megteremtése és megszilárdítása. A munkásegység pedig „nem taktikai kérdés, hanem törvény, politikai szükségszerűség!“, s el sem képzelhető másképp, mint a marxista szemlélet, a népek közötti együttműködés, az egységes munkásosztály, a kommunisták és szocialisták, sőt a kommunisták és baloldali keresztényszocialisták közötti szoros együttműködés alapján.

Olvasni kell Marosán György könyveit. Egy olyan embernek az írásai, aki csaknem fél évszázadon át vett részt, rövidebb ideig a romániai, majd a magyarországi munkásmozgalomban. Soha nem ingott meg hitében és meggyőződésében, s életével példát mutatott a szocializmushoz és munkásosztályhoz való hűségéről.

Jordáky Lajos

Az első Bartók-szöveggyűjtemény keletkezéstörténetéhez

Még megíratlan Bartók Béla és Constantin Brăiloiu párhuzamos életrajza. Személyes találkozásairól, együttműködésükről, barátságukról életrajzíróik sok adatot kutattak már fel, az összegezés lehetőségétől azonban még távol vagyunk (hogy csak egy sajnálatos tényt említsünk: Bartók New York-i, Brăiloiu párizsi hagyatéka legnagyobbbrészt még feltáratlan!). Benkő András értékes szolgálatot tett a zenetudománynak, amikor — Zeno Vancea úttörő tanulmánya¹ nyomán — közzétett 16, Brăiloiuhoz intézett Bartók-levelet², amelyek közül addig csak három jelent meg nyomtatásban³.

Nemrég Somfai László tudományos osztályvezető szíves jóvoltából megismerhettük Brăiloiunak azokat a leveleit, amelyek Bartók hagyatékában maradtak fenn, és jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Bartók Archivumában található; ezek közül eddig mindössze három került kiadásra⁴. A következőkben e levelek alapján megkíséreljük rekonstruálni a *Scrieri mărunte...* keletkezéstörténetét, különös tekintettel azokra a mozzanatokra, amelyek vonatkozásában e dokumentumok a zeneírás eddigi megállapításainak vagy feltételezéseinek ellentmondó következtetésekre vezetnek.

A kötet teljes címe: Béla Bartók: *Scrieri mărunte despre muzica populară românească*. Adunate și traduse de Const. Brăiloiu. București, 1937. (Rövidítése a következőkben: SM.) *Ez a világon az első gyűjteményes kiadás Bartók népzene-tudományi írásából, a szerző életében az egyetlen*. Időrendben mintegy tíz évvel előzte meg az első, hasonló jellegű magyar kiadványokat⁵, majdnem két évtizeddel a következő, nem magyarországit⁶.

A Brăiloiu fordította Bartók-írások előbb a *Muzică și poezie* című bukaresti folyóirat (rövidítése: MP) 1936-os évfolyamában jelentek meg. Sorrendjük — itt is, a kötetben is — a következő:

a) *A hunyadi román nép zenedialektusa* (MP 1936. [I.] évf. 4. [február], 6—14.; első közlése in: *Ethnographia* [Budapest] 1914. [XXV., új folyam: X.] évf. 2. [március] füzet, 108—115.)

b) *Román népzene* (MP 1936. [I.] évf. 5. [március], 18—22.; első közlése in: *Schweizerische Sängszeitung*, 1933. [XXIII.] évf. 17. [szeptember 1.], 141—142, 18. [szeptember 15.], 148—149, 20. [október 15.], 168—169.)

c) *Román népzene* (MP 1936. [I.] évf. 6. [április], 21—24.; első közlése in: *Zenei lexikon*, szerkesztette Szabolcsi Bence és Tóth Aladár. Budapest, 1931)

d) *Román népzene* (MP idem, 24.; első közlése in: A. Eaglefield-Hull: *Dictionary of Modern Music and Musicians*. London, 1924)

e) *Muzica populară maghiară și cea românească* címen bő részlet a *Népzenénk és a szomszéd népek népzeneje* című írásból (MP 1936. [I.] évf. 9—10. [július—augusztus], 18—44.; első kiadása: Budapest, é.n. [1934])

f) *Zenefolklór-kutatások Magyarországon* (MP 1936. [I.] évf. 12. [október], 18—19.; a Prágában, 1928. október 10-én, a Népszövetség szellemi együttműködési bizottsága rendezte I. nemzetközi népművészeti kongresszuson felolvasott előadás)

g) Addenda I: részlet a *Volksmusik der Rumänen von Maramureş* (München, 1923) előszavából (MP idem, 19—21.)

h) Addenda II: részletek a *Megjegyzések a román népzeneről* című vitairatból (MP idem, 21—23.; első közlése in: *Convorbiri literare*, 1914. [XLVIII.] évf. 7—8., 703—709.)

i) Addenda III: részlet egy Nagyváradon. Octav Şuluţianak adott interjúból (MP idem, 23.; első közlése in: *Vremea* [Bukarest], 1914. január 14.)

Mint ismeretes, Brăiloiu a „Petranu-támadás” idején jelentette meg ezeket a fordításokat. Coriolan Petranu kolozsvári egyetemi tanár a *Gând românesc* 1936. [IV.] évf. 2. [február] számában (120—125.) *D. Béla Bartók și muzica românească* címmel erősen polemikus hangvételű cikkben bírálta Bartók romániai népzene-tudományos tevékenységét. Nem kívánjuk itt feleleveníteni a rég megdőlt vádakat, amelyekkel a román népzene-tudomány legkiválóbb képviselői akkor sem azonosultak. (Petranu szövege egyébként Szóllósy András *Bartók Béla összegyűjtött írásai* I. című kötetében [Budapest, 1966. 878—881.] mindenki számára elérhető.) Nem ismertetjük Bartók választát sem, mely először franciául jelent meg. *Réponsé à une attaque roumaine* címmel (in: *Archivum Europae Centro-Orientalis*, 1936. évf. [II. kötet] 3—4., 233—244.).

A Bartókhoz intézett, ismert Brăiloiu-levelekben 1936. május 4-én találjuk első nyomát ennek az afférnak. Bartók május 2-án Zathureczky Edével közös estet adott Temesváron, mely utóbb Bartók utolsó romániai hangversenyeként került be a zenetörténetbe. Feltehető, hogy Temesvárról keltezett soraira válaszolta Brăiloiu: ha biztosan tudta volna, hogy Bartók Temesváron lesz, odautazik, hisz sok megbesznivalójuk van. Hogy miért nem tudhatta biztosan? Jó előre híre ment, hogy ultranacionalista elemek tüntetni készülnek Bartók ellen, és meg fogják akadályozni a hangversenyt. Brăiloiu számíthatott rá, hogy Bartók kitér a zavargások elől, és lemondja hangversenyeit, Bartók azonban a temesvári hangversenyt megtartotta. (A beígért tüntetés viszont elmaradt.) Mit kellett volna megbeszélniük? Nyilván a Petranu-ügy fejleményeit és a közös védekezés taktikáját. Mert — eddig is tudtuk, e Brăiloiu-levelek ismeretében azonban sokkal konkrétabb, sokkal árnyaltabb a képünk erről a tényről — Constantin Brăiloiu, a Societatea Compozitorilor Români titkára, az Arhiva fonogramică megteremtője és vezetője, a román népzene-tudomány egyetemes jelentőségű személyisége olyan természetességgel vállalta, hogy Bartók mellé áll ebben a kínos, messze visszhangzó, kevésbé tudományos, mint inkább politikai indítékú perlekedésben, mintha őt magát támadta volna meg a kolozsvári professzor.

Brăiloiunak ezt az attitűdjét, a Petranu-támadás visszaverésében játszott szerepét a Bartók-irodalom mindig is méltóképpen hangsúlyozta. Néhány részletkérdés azonban korrekcióra szorul — éppen az SM megjelentetésével kapcsolatban. Több helyt is olvassuk, hogy a Petranu-támadás és e fordítássorozat, illetve gyűjtemény kiadása között ok—okozati összefüggés állt fenn, amennyiben Brăiloiu Bartók érdekében, Petranuéknak szóló válaszként fordította le és jelentette meg ezeket az „apró írásokat”. Például: „Bukaresti barátai valószínűleg gondoltak arra, hogy Bartók nem fog sietni a válasszal. Azzal is számoltak, hogy egyeseik majd beismerésnek vehetik hallgatását, s ezért mindent megtekettek a támadó cikk visszhangjának ellensúlyozása érdekében. A legjelesebb román szakemberek mintegy testületileg utasították vissza a Bartók ellen felhozott vádakat. Végül avatatlanokkal folytatott meddő vita helyett célravezetőbbnek látták magát Bartókot juttatni szóhoz, s ezért a román népzene-t tárgyaló tanulmányainak egy részét lefordították, és közzétették az egyik legelterjedtebb román folyóiratban (*Muzică și poezie*) [...] Bartók azonban hallgatott. Hosszú idő, több mint egy év telt el, míg végre ő maga is elszánta magát a válasz megírására.”⁷⁷ Vagy: „Hogy a Bartók és Petranu csoportja közötti vitában a román közönség tisztán lásson, Constantin Brăiloiu híres bukaresti folklorista lefordította [sic!] a magyar zeneszerző minden olyan jelentősebb írását, amelyet a román népzene-ről írt, és azokat az 1937-es »Muzica și Poezia« című folyóiratban saját megjegyzéseivel folytatólagosan kinyomatta, majd külön kötetben ki is adta.”⁷⁸ Mindkét idézettel kapcsolatban akadna bőven korrigálnivalónk. De csak a leglényegesebb kifogásainkat tesszük szavá. Az első többes száma — hogy ti. „lefordították és közzétették” — elírás. Egyedül Brăiloiu fordította és tette közzé ezeket az írásokat. Abban is téved az idézett szerző, hogy Bartók „barátai” a megtámadott hosszú hallgatásának a következményeitől tartva, „végül” fordították volna le a szövegeit. Bartók

nem hallgatott éppolyan hosszan! Az erre vonatkozó mondatnál, jegyzetben a szerző arra hivatkozik, hogy Bartók válasza 1937-ben jelent meg a *Szép Szó* folyóirat hasábjain, holott ez a közlés a — franciául már 1936-ban megjelent — vitacikk első *magyar nyelvű* kiadása volt. Elég lett volna az illető folyóirat-számokat fellapozni, hogy kiderüljön: Petranu cikke és az első, Brăiloiu fordította Bartók-írás egyazon dátummal jelent meg, 1936 februárjában. Sőt: Brăiloiu 1936. május 4-én kelt leveléből az is kiderül, amit a dátumegyezés nem árul el: a fel-tételezett ok—okozati összefüggés *fordítottjával* állunk szemben: az ő első fordít-ásának a megjelenése váltotta ki Petranuból a támadást. Brăiloiu már 1934 februárjában megkapta Bartók jóváhagyását e fordításokra vonatkozólag, amikor Bartók — mint ismeretes — Bukarestben járt, és hosszasan időzött a Brăiloiu vezette folklór-archivumban. Brăiloiu rendkívül sokirányú elfoglaltsága volt az oka, hogy nem került sor hamarabb e terv kivitelezésére. Az első közlemény, A *hunyadi román nép zenedialektusa* 1936 februárjában jelent meg; Brăiloiu szerint megjelenése után azonnal jött az „ellenlökés”. Mivel a Petranu-cikk dátuma is 1936. február, ezt csakis úgy magyarázhatjuk, hogy a *Gând românesc* számai mint-egy hónapos késéssel jelentek meg. Ezt a feltevésünket azzal a ténnyel támasztjuk alá, hogy Brăiloiu a támadásra a márciusi közlemény bevezetőjében még nem reflektált, de az áprilisi számban igen. (Ebben a vonatkozásban tehát a levélíró is tévedett, amikor úgy emlékezett, hogy a *második* közlemény bevezetőjében vá-laszolt a támadásra.) Az áprilisi számban Brăiloiu így kommentálta önnön feb-ruári szövegét:

„Az első fordítást kísérő soraimban megmondtam: annál is inkább szük-ségesnek tartom, hogy Bartóknak ezeket az írásait minden román olvasó számára hozzáférhetővé tegyem, amennyiben ezek némi értetlenséget [»ne-dumeriri«] keltenek nálunk. Az »értetlenségek«, amelyekről akkor beszéltem, az utóbbi időben ismét megmutatkoztak, és nyilván nem fognak egyhamar elmúlni. Kétségtelen, hogy egyszer majd részletesen meg kell őket vizsgál-nunk és tisztáznunk kell őket, akkor, amikor Bartók állításai egyedüli vita-alapként mindenki szeme előtt lesznek. Lám, miért fáradozom tovább ezek-nek az állításoknak a fordításával.“

E levél írásakor (1936. május 4.) Brăiloiu még nem véglegesítette a sorozat, illetve a majdani kötet tartalmát. Megnevezett egy részletet a *Magyar népdal* (Bu-dapest, 1924) című kötetből is, amelyet végül nem jelentetett meg.

A következő levél szerint (1936. július 16.) Brăiloiu úgy tervezte, hogy az MP szeptemberi füzetében jelennek meg az utolsó apróság-fordítások, és októberben jelenhet meg az ő „védírata”. Nem így történt: szeptember helyett az októberi számba került tartalomjegyzékünk *f, g, h* és *i* betűvel jelzett utolsó négy darabja, a védírat megjelenése pedig — ezt már a következő levélből (1936. október 19.) tudjuk — egyelőre novemberre halasztódott.

A kötet 1937-ben jelent meg, feltehetőleg az év legelején. A Bartók-szövegek MP-beli közléséhez írt bevezető jegyzeteket nem tartalmazza, Brăiloiu lapalji jegy-zeteit és helyenként közbevetett szövegeit azonban igen. A kötet előszava megér-demli, hogy teljes egészében lefordítsuk:

A román népzeneről szóló elméleti írások annyira ritkák, hogy ezt a néhány nagyon jelentőset, ám idegen nyelven írottat és folyóiratokban meg brosrúrákban szétszórta kétségkívül hozzáférhetővé kellett tennünk az itteni olvasók számára.

Meg aztán Bartók véleményei a magyar népzene és a miénk közötti kapcsolatokról egy idő óta számos vitát keltenek. Bartókot megvádolták, hogy lealjasította s a románok elleni fegyverre tette a tudományt — és műve nem bizonyult számára elegendő védelemnek. Az igazságtalan szóbeszéd nem hall-gatott el. Mint román, kötelességemnek tartottam, hogy válaszoljak rá. Jelen fordítások: válaszom első fele. Bartók gondolatait az ő fogalmazásában állít-ják bírál elé, nem úgy, ahogy mások akarják azokat nekünk bemutatni.

A második rész pedig késedelem nélkül fog következni.

Bukarest, 1936.

Egy későbbi, keltezetlen, következtetésünk szerint 1937 elején írt levélben Brăiloiu jelzi, hogy elküldte Bartók tiszteletpéldányait. Amint a következő, szin-tén keltezetlen levélből kiderül, Bartóknak tetszettek a fordítások.

Hogy mennyiben érte el Brăiloiu a célját, milyen mértékben sikerült Bar-tókot saját szövegeivel megvédenie a lappangó, majd nyílt „értetlenség” ellen — nem tudjuk rekonstruálni. A Petranu-ügy sok további fejleménye, szerteágazása

felderítetlen még, s a testvéri együtt- és egymás mellett élés haladó hagyományait kutató zeneíró nem is szívesen foglalkozik ezekkel a részletekkel. Egy tény: ez volt az utolsó ilyen természetű támadás, mely Bartókot román részről érte. Hazánk zenetudománya hálával, osztatlan tisztelettel ápolja Bartók emlékét. Erre vall számtalan más jel mellett az is, hogy 1956-ban az ESPLA újra kiadta Brăiloiu Bartók-fordításait Zeno Vancea gondozásában, aki ehhez az újabb szöveggyűjteményhez⁹ további Bartók-írásokat fordított románra.

Brăiloiu hosszas fontolgatás után lemondott arról, hogy védiratát közölje (lásd 1938. május 11-i levelét); bízunk benne, hogy hagyatékában, mely még jórészt feltáratlan, megmaradt a kézirat. Elképzeljük, hogy védi benne azt az embert, akiről a Comission Internationale des Arts et Traditions Populaires harmadik plenáris ülészakán, Párizsban felolvasott nekrológiájában így beszélt: „az erkölcsi viszonylagosságának az a világa, amelyben élünk, a fogalom legteljesebb értelmében vett embert veszített el benne: egy teljes embert, egy feddhetetlen és mindenekelőtt: egy igazat.“ Ha a sors úgy hozza, hogy kettőjük közül Brăiloiu hal meg előbb, nem kétséges, hogy Bartók is elmondta volna róla: teljes ember volt, feddhetetlen ember, igaz ember.

A német nyelvű Brăiloiu-levelek témánkba vágó részleteit saját fordításunkban közöljük, az elsőt D. Dille kiadása¹⁰, a többit az eredetiek fénymásolata alapján. Ez utóbbiaknál a dátummal egy sorban adjuk meg a budapesti Bartók Archivum (BAB) leltári számát. Itt jegyezzük meg, hogy a tanulmányozott Brăiloiu-levelek teljes szövegét 1975-ben, Bartók halálának harmincadik évfordulóján készülünk kiadni a Román Zeneszerzők Szövetsége zeneműkiadójánál előkészületben levő Bartók-tanulmánykötet fejezeteként.

Bukarest, [19]36. 5. 4.

Kedves Bartók Úr: [...]

Nehezen képzelheti el, mennyire sajnálom, hogy nem láttam Temesváron. Esetleg odautaztam volna, ha biztosan tudom, hogy ott van. Annyi megbeszélőnivalónk lett volna.

Ami a fordításokat és Petranu urat illeti, be kell vallanom, hogy az én fordításaim váltották ki az ő támadását, és nem fordítva. Amikor Ön annak idején Bukarestben volt, megkértem, engedje meg, hogy a román népzene-ről szóló írásait a románok számára hozzáférhetővé tegyem. Mivel most az operáció utáni lábadozás heteiben képtelen voltam a magam munkáit végezni, elkezdtem fordítani a cikkeket. Mindjárt az első után jött az ellenlökés. Erre én egyelőre válaszoltam a második fordítás bevezetőjében, de ragaszkodom ahhoz, hogy alaposan válaszoljak, és hogy megvédjem az Ön tevékenységét. Prágai utazásom félbeszakította a sorozatot, a következő cikk ugyanis a kölcsönhatásokról szóló kellett volna hogy legyen, és nem volt időm a sok dallamot leírni. A szándékom az, hogy az egészet egy füzetben összesítem, s aztán egy kicsit előszedem Verbunkos¹¹-Petranuékat. Még egy „Addenda“ jön hozzá, kivonatokkal az Ön háború előtti vitáiratóból a Bihar-ról, a Máramaros előszavából, a Magyar népdalból és az Ön prágai közleményéből. Mindezekről majd csak post rem factam akartam Önnek beszámolni, és azt hittem, nem tud semmit a kolozsvári támadásról. [...]

(BAB 193)

[Bukarest, 19]36. 7. 16.

[...]

Az Ön összehasonlító cikke (a szükséges kottapéldákkal együtt) a „Muzică și Poezie“ július-augusztusi számában jelenik meg. Szeptemberben még hozzáfűzök néhány apróságot, és októberben — a legjobbkor — megjelenhetik az én „védiratom“.

[...]

(BAB 195)

[Bukarest, 19]36. 10. 19.

[...] A „Muzică și Poezie“ utolsó számába lefordítottam az Ön cikkét a „díszkötetből“¹², és ezenkívül néhány addendát: 1) részleteket a Volksmusik von Maramureș előszavából; 2) részleteket a „Cântece din Bihor“ elleni támadásra adott válaszából, és végül részleteket egy bizonyos Șulufiu úrnak, Nagyváradon adott interjújából (Vreemea, múlt év). Mindezek a fordítások most egy, az Ön képevel díszített kötetben fognak megjelenni.

[...]

[...]

Megkapta legutóbbi művének (Béla Bartók: Scrieri mărunte despre muzica populară românească) 10 példányát?

[...]

(BAB 3477/47)

[Bukarest, 1936 eleje]

[...]

Főlöttebb örvendek, hogy a fordításaim tetszettek Önnek. A füzetben mindenestre jobban néznek ki, mint a lapban.

[...]

(BAB 200)

Bukarest, [19]38. 5. 11.

[...]

A Petranu-ügy csendesülöben van. [...] Hosszas fontolgtatás után elhátároztam, hogy nem vitázom, hacsak Petr.[anu] vagy V.[erbunkos] nem provokál. [...]

László Ferenc

JEGYZETEK

¹ Zeno Vancea: Einige Beiträge über das erste Manuskript der Colinde-Sammlung von Béla Bartók und über seine einschlägigen Briefe an Constantin Brăiloiu. In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tomus V. Budapest, 1963. 549—556.

² Benkó András: Bartók Béla levelei Constantin Brăiloiuhoz. In: Bartók-dolgozatok. Szerkesztette László Ferenc. Bukarest, 1974. 191—239.

³ Bartók Béla levelei III. Szerkeszti: Demény János. Magyar, román, szlovák dokumentumok. Budapest, 1955. 167—176.; Bartók Béla levelei. Új dokumentumok. Szerkesztette Demény János. Budapest, 1971. 51—52., 60—61.

⁴ Documenta Bartókiana. Herausgegeben von D. Dille. Heft 3. Budapest, 1968. 131—132., 137—138., 195—196.

⁵ Bartók Béla: Önéletrajz. Írások a zenéről. Összegyűjtötte Almárné Veszprémi Lili, bevezető tanulmányt írt hozzá Demény János. Budapest, 1946.; Bartók Béla válogatott zenei írásai. Összegyűjtötte Szöllösy András, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Szabolcsi Bence. Budapest, 1948.

⁶ Béla Bartók: Scritti sulla musica popolare. Összeállította Diego Carpitella, előszót írt hozzá Kodály Zoltán. Torino, 1955.

⁷ Szegő Júlia: Bartók Béla a népdalkutató. Bukarest, é.n. [1956]. 210—211.

⁸ Dr. Lakatos István—Merișescu Gheorghe: Román—magyar zenei kapcsolatok a múltban. Kolozsvár, 1957. 60.

⁹ Bartók Béla: Insemnări asupra cîntecului popular. Cu o prefață de Zeno Vancea. Bukarest, é.n. [1957].

¹⁰ Documenta Bartókiana. Herausgegeben von D. Dille. Heft 3. 195—196.

¹¹ A Brăiloiu-levelekben többször is emlegetett Verbunkos: egy személy, aki a vitákban Bartók ellen, Petranu mellett foglalt állást. Az álnév — melynek feloldásához nincs számottevő támpontunk — feltehetőleg csak Bartók és Brăiloiu közös „tolvajnyelvében“ fordult elő.

¹² Art populaire. Paris, 1931. Itt jelent meg franciául a Zenefolklor-kutatások Magyarországon című prágai referátum.

